

Lada Badurina

U POTRAZI ZA VLAŠĆIM JEZIČNIM STANDARDOM

U povodu GRADIŠĆANSKOHRVATSKO-HRVATSKO-NIMŠKOGA RJEČNIKA, Komisija za kulturne veze s inozemstvom RH, Zavod za hrvatski jezik, Ured Gradišćanske zemaljske vlade, Zemaljski arhiv, Zemaljska biblioteka, Zagreb - Eisenstadt 1991.

mr. Lada Badurina, Pedagoški fakultet, Rijeka, stručni članak, Ur.: 16. lipnja 1992.

UDK: 808.62(436.3)-3

U članku se sagledava trojaka mogućnost rješavanja gradišćansko-hrvatskoga jezičnoga kompleksa: oslanjanje na njemački standardnojezični izričaj, preuzimanje južnog hrvatskog standarda ili izgrađivanje vlastite jezične norme. Nedavno objelodanjen GRADIŠĆANSKOHRVATSKO-HRVATSKO-NIMŠKI RJEČNIK rječito svjedoči o kretanju najtežim ali i najprihvatljivijim putem: putem standardizacije vlastita jezika.

Iako je Radoslav Katičić još osamdesetih godina razmatrao trojaku mogućnost rješavanja gradišćansko-hrvatskoga jezičnoga kompleksa - oslanjanje na njemački standardnojezični izričaj, preuzimanje južnog hrvatskog standarda, ili pak znatno zahtjevniji i rjeđiji put izgrađivanja vlastite jezične norme¹ - čini se da se devedesetih godina sigurno kroćilo jednim od tih triju mogućih planova: putem standardizacije vlastita jezika.

Na tom putu izrada rječnika zasigurno zadobiva značajno mjesto: "Dugo, predugo su Gradišćanski Hrvati tribali, uz velike gubitke svoje narodnosti, dokle su došli do osvidoćenja, kako potreban im je RJEČNIK i za iskanje i utvrđivanje narodnoga identiteta. U svem tom ali ne moru biti osvidoćeni, da su se odlučili za pravi put, ar odaljiti se od književne norme matičnoga naroda je morebit riskantan, ali u smislu opstanka vjerojatno potreban put", zapisano je u Uvodu (str. 18) nedavno objelodanjena GRADIŠĆANSKOHRVATSKO-HRVATSKO-NIMŠKOGA RJEČNIKA. U izradi je Rječnika sudjelovao veliki broj lingvista,

¹ Usp. Radoslav Katičić, Lingvističke dimenzije jezičnoga položaja gradišćanskih Hrvata, *Novi jezikoslovní ogleđi*, Školska knjiga, Zagreb 1986, str. 186 - 194.

gradišćanskohrvatskih i hrvatskih - Nikolaus Bencsics, Božidar Finka, Ivo Szucsich, Antun Sojat, Josef Vlasits, Stefan Zvonarich, Zrinka Babić, Eugenija Barić, Jasna Finka, Mijo Lončarić, Marko Lukenda, Mile Mamić, Mira Menac-Mihalić, Ante Sekulić, Ljerka Sojat, Marija Znika - a kao glavni su ga urednici potpisali dr. *Božidar Finka* i dr. *Radoslav Katičić*. Izdavači su ove druge knjige Rječnika - jer prvi se dio, njemačko-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik pojavio još 1982. godine - *Komisija za kulturne veze s inozemstvom Republike Hrvatske* i *Zavod za hrvatski jezik iz Zagreba*, te *Ured gradišćanske zemaljske vlade*, *Zemaljski arhiv* i *Zemaljska biblioteka* u Željeznom.

Rječnik je organiziran kao tipičan trojezični rječnik. Natuknička je gradišćanskohrvatska riječ, a slijede je odgovarajuća hrvatska i njemačka. U hrvatske je riječi označen naglašeni slog i njegova kvantiteta (dužina/kračina), ali ne i kvaliteta (uzlaznost/silaznost). Teško bi bilo povjerovati da je razlog nebilježenja četiriju uobičajenih znakova za četiri tipa hrvatskih akcenata te znaka za nenaglašenu dužinu isključivo u tiskarskim razlozima. Možemo nadalje samo nagađati zašto uopće nije obilježen naglasak gradišćanskohrvatske riječi: ili se pretpostavlja da to Gradišćanskim Hrvatima, kojima je Rječnik poglavito namijenjen, i nije nužno, ili je, vjerojatnije, riječ o još uvijek nedovoljno izgrađenoj akcenatskoj normi.

Uz riječi su zapisane temeljne gramatičke odrednice, a po potrebi i drugi vrlo korisni podaci: primjeri sintagmatskih veza, obavijesti o rekciji, o terminološkim uporabama riječi, iako dakako nije riječ o terminološkom rječniku, te frazemi. Primjerice uz gradišćanskohrvatsku natuknicu "rič" oznaka je roda (f.), ali i hrvatske "riječ" (njem. "Wort"); "glavna rič" je "imenica" ("Hauptwort"), "gnjusna rič" je "neprikladna riječ" (unflätiger Ausdruck), "od riči do riči" znači "doslovno" ("wörtlich, wortgetreu"), a biti "prez riči" isto je što i "biti zapanjen, biti bez riječi" (wortlos, sprachlos) i sl.

Posebna su vrijednost i zanimljivost Rječnika brojni popisani frazemi. Svjedočeći o originalnosti, neobičnoj slikovitosti, često i duhovitosti gradišćanskohrvatskog izraza, bit će oni izazov za mnoga proučavanja i ne samo sociolingvistička, jer doznat će se iz njih i mnogo o životu, nazorima i običajima Gradišćanskih Hrvata. I ne samo to: nama će se u "staroj domovini" omogućiti bolje razumijevanje gradišćansko-hrvatske govorene i pisane riječi. Naime, dok bismo u nekim primjerima mogli, slijedeći hrvatsku frazeologiju, i dokučiti značenja gradišćanskohrvatskih frazema (*pluti u pinezi* - plivati u novcu, *imati pinez kot žaba perja* - imati novaca kao žaba perja, *biti poznat kot čemeran pinez* - biti poznat kao vlastiti džep, *imati črva u moždjani* - biti udaren, ne biti pri zdravoj pameti, *imati vrepčinje moždjane* - imati ptičji mozak, *drži se kot da je metlu požrknuo* - drži se kao da je progutao metlu itd.), u drugim teško da bi to bilo moguće, primjerice: *šnicka joj zgljeda* (podsuknja joj viri) znači da se želi udati. Rječnik time nesumnjivo postaje još zanimljivije štivo i neiscrpno vrelo novih riječi i izraza.

Težnja se za standardizacijom da otčitati ne samo iz popisa riječi i njihove leksikografske obrade, već se autori i urednici Rječnika i izrjekom za nju zalažu: "ovo nije dijalektoški rječnik, popis riči nekoga lokalnoga ograničenoga govora u Gradišću, nego zaželjena normativna rič za javne potreboe na svi polji društvenoga žitka" (Predgovor, str. 9). Iako je dakle riječ o rječniku standardnih jezika - točnije, u slučaju gradišćanskohrvatskoga, o jeziku koji teži svojoj standardizaciji - nije uvijek moguće izbjeći, niti bi to bilo uputno, nestandardnojezičnu razinu. Zabilježene su stoga u Rječniku i fine uporabne razlike između pojedinih riječi, posebice razlike u odnosu prema riječima između dvaju standarda, pa je Rječnik dobrim dijelom osjetljiv i na funkcionalne stilove. Dijalektalne pak riječi, ponajprije one u hrvatskom stupcu, svjedoče o nekim ranijim vezama između dvaju jezika, o čemu će dakako više i bolje suditi dijalektolozi, povjesničari jezika, pa i standardolozi. Recimo, uz gradišćanskohrvatsku riječ "moždjani" navodi hrvatska "mozak", ali i dijalektalne "moždjani", "kinč" je "nakit", "ukras", "ponos", u dijalektu i "kinč", "kuriti" je "pušiti", "kuševati" je "ljubiti", a kao dijalektizmi u hrvatskom se javljaju i "kuriti" i "kuševati",

itd. Potom su posebno označene i riječi prisutne samo u razgovornom stilu: dok je u gradišćanskom riječ "šlag" neutralna, u hrvatskom se standardu ona javlja, uz "tučeno slatko vrhnje", tek kao razgovorna, dakle nestandardnojezična; "štruca kruha" je "hijeb kruha", a kolokvijalno i "štruca", itd. Uostalom dostatno je pogledati popis kratica pri početku Rječnika pa da se uoče neke od književnojezičnih razina i pojava koje Rječnik posebno bilježi: dijalektalno, lit. (literarno, književno), poet. (poetski, pjesnički), pokr. (pokrajinski), polit. (politički), razg. (razgovorno), reg. (regionalno, pokrajinski), vul. (vulgarno) i sl.

Takvi nam podaci mogu mnogo toga kazivati. Doznajemo na temelju njih o međujezičnim utjecajima - gradišćansko-hrvatsko-njemačkim, gradišćanskohrvatsko-hrvatskim, pa i hrvatsko-njemačkim, ponajčešće na supstandardnoj razini - a potom i o različitosti dviju leksičkih normi, gradišćanskohrvatske i hrvatske.

Vratimo se konačno polaznoj tvrdnji o trima mogućim načinima rješavanja problema standardnog jezika u Gradišćanskim Hrvatima. Iako se danas više i ne čini upitnom opravdanost kretanja riskantnim putem odvajanja od standardnog jezika matičnog naroda, takozvanog južnog hrvatskog standarda, i istovremeno neprihvatanje prostorno im bliska njemačkog jezika, valja spomenuti da je u sasvim nedavnoj gradišćanskoj prošlosti bilo različitih namisli u pitanju biranja osnovice za gradišćanski standardni jezik.² Tako dok su se u "Hrvatskim novinama"³ od početka njihova izlaženja, od 1923. godine, vodile raspre o dvjema hrvatskim jezičnim strujama, "Naš glas" se, uglavnom u bojazni da Hrvati ne bi postali "gradjani druge sorte", utjecao njemačkoj kulturi pa i njemačkom standardnom jeziku. Još se zanimljivijima čine okolnosti s konca pedesetih i iz šezdesetih godina kada je Hrvatski akademski klub (HAK) u svome časopisu "Glasu" najavio i svoj politički program: "Naša najveća zadaća, naš cilj, pa ako hoćete, da to nazovem programom, jeste, da polako sprovodimo hrvatski književni jezik u naš hrvatsko-gradišćanski prostor. Zadaća naše nove generacije, mora se sastojati u tome, da mi evolucionim putem prihvatimo hrvatski književni jezik i da ga prilagodimo u našoj nacionalnoj manjini, kao književni jezik svih danas živućih Hrvata."⁴ Međutim, kao i ranije, bile su takve težnje osujećene otporom među samim Gradišćanskim Hrvatima, pa i među HAK-ovcima.⁵ "Glas je zamijenjen "Novim Glasom", hrvaćanski je sve više ustupao mjesto gradišćanskom, pa je i Nikola Benčić, u šezdesetima zagovornik južnohrvatske varijante, mogao postati jednim od suradnika u izradi *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimškoga rječnika*. U Predgovoru je Rječnika uostalom zapisano: "Akoprem se je pokušavalo izjednačiti gradišćansko-hrvatski književni jezik s južnom hrvatskom književnom normom, i to za vrime Bachovoga apsolutizma, a i po Drugom svjetskom boju, se je u sedamdeseti ljeti ipak probila misao o samostalnoj gradišćanskohrvatskoj književnoj normi" (str. 9).

Sada kada se već potpuno jasno naziru obrisi gradišćanskohrvatskoga standardnog jezika, kada se usto zna što je sve jednom standardiziranu idiomu potrebno, ne može se olako prijeći preko, s Uputama za štitelje istaknute, nakane da Rječnik posluži "ne

² Svi se podaci navode prema: Ludvik Kuzmić, *Nacrtni jezičnog razvitka u grad.-hrvatski novina i časopisi, Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata*, Hrvatsko štamparsko društvo, Željezno 1985, str. 43–50.

³ "Hrvatske novine" izlazile su tjedno od 1923. do 1942. godine kada se urednik Mate Feržin od njih teška srca oprašta "ar vsu ljubav i povezanost zastiru črni oblaki materijalnih teškoć". Kasnije je, 1960. godine, pokrenut istoimeni tjednik i s istim geslom ("Sloga je moć"), koji redovito izlazi do danas. *Usp. Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata*, str. 89–91 ili 131.

⁴ "Glas", 1959/3, str. 2; navedeno prema: L. Kuzmić, *nav. dj.*, str. 47.

⁵ Ovdje se ne čini nevažnim ni podatak da su "Hrvatske novine" do 1982. godine bile podnaslovljene "Glasnik gradišćanskih Hrvata". *Usp. Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvata*, str. 131.

samo kot rječnički nego zasada i kot osnovni jezični i pravopisni priručnik, pokidob da još nije gradišćanskohrvatskih jezičnih, osebujno gramatičkih i pravopisnih priručnikov" (str. 25). Činjenica jest da ovaj Rječnik nije puki popis riječi i da se iz njega može doznati i mnogo više, pa dijelom i o gramatičkoj i pravopisnoj normi gradišćanskohrvatskog jezika, ali, poučeni gorkim iskustvom nepostojanja osnovnih jezičnih priručnika te nadasve posljedicom toga: nenavikavanjem na njihovu pravilnu uporabu, Rječniku možemo tek poželjeti da doista ostane samo rječnik te da ga što skorije poprate ostale jezične knjige, gramatike, pravopis, priručnici. Posao nesumnjivo nije ni lagan ni kratkotrajan, ali, sudeći prema *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimškom rječniku*, gradišćanskohrvatski jezikoslovci mogu računati na zdušnu pomoć svojih hrvatskih kolega. Opstojnost i samosvojnost gradišćanskohrvatskog standarda time više nipošto ne dolazi u pitanje.

ZUSAMMENFASSUNG

Lada Badurina

In der Suche nach eigenem Sprachstandards

Im Artikel wird dreifache Lösungsmöglichkeit des burgenländisch-kroatischen Sprachkomplexes vorgesehen: Stützung auf den deutschen schriftsprachlichen Ausdruck, Übernahme des südlichen kroatischen Standards oder Aufbau eigener Sprachnorm. Neulich veröffentlichtes Werk *Gradišćanskohrvatski-hrvatsko-nimški rječnik* zeugt über die Anbahnung der schwierigsten aber zugleich annehmbarsten Lösung: Standardisierung der eigenen Sprache.